

SKOLEN SKABER 'SOLDATER' I NATIONERNES KONKURRENCE

Engang skulle skolen bidrage til at skabe ét dansk folk og én dansk borger i nationalstaten. Senere handlede det om at opdrage elever til at deltage i et demokratisk samfund som en del af velfærdsstaten. I dag skal skolen skabe de bedste 'soldater' i konkurrencestaten.

* Tidligere undervisningsminister Knud Heinesen sagde engang, at folkeskolens formålsparagraf er samfundets trosbekendelse til fælles værdier. ”Det har han ret i,” siger Ove K. Pedersen, der – efter et års forskningsophold i New York – nu sidder på sit kontor imellem flyttekasser og lægger sidste hånd på bogen ’Konkurrencestaten – forhandlingsøkonomiens institutionelle historie’. Et værk på godt 400 sider, der indeholder analyser af Danmarks udvikling gennem de sidste 160 år: fra nationalstat over velfærdsstat til konkurrencestat.

I bogen fokuserer han på tre skift i folkeskolens ’trosbekendelser’. 1937-loven er en del af en epoke, hvor det handler om at skabe ét dansk folk og én dansk borger med nationalstaten som ramme. 1975-loven handler om opdragelse til at deltage i et demokratisk samfund som en del af en velfærdsstat. Og så sker der igen noget relativt dramatisk med folkeskoleloven af 2006.

”Med loven fra 2006 kan vi for første gang i folkeskolens mere end 160 år lange historie sige, at skolen ikke har som primær opgave at danne den enkelte til at være borger eller deltager i et demokrati, men at udvikle den enkelte til ’soldat’ i nationernes konkurrence. Skolen skal nu primært fremme en forestilling om individ og samfund, der har med konkurrence at gøre, og kun sekundært bygger på idealer om et mere demokratisk samfund,” siger Ove K. Pedersen

Men hvad er en konkurrencestat? ”Velfærdsstaten beskyttede mod konjunkturudviklinger i den internationale økonomi. Konkurrencestaten derimod handler om at mobilisere hele befolkningen og virksomheder til at deltage i den globale konkurrence mod andre nationer,” forklarer Ove K. Pedersen og fortsætter: ”Ordet mobilisering knytter vi normalt sammen med krig. Når for eksempel det danske innovationsråd i 2005 taler om at totalmobilisere befolkningen i en global økonomi, så siger det noget. I hvert fald siger det mig, at nationernes konkurrence er en slags krig med andre midler.”

Og mobiliseringen sker først og fremmest i folkeskolen, for det er her, forestillinger om fællesskab og individ udvikles, mens andre afvikles – eller får mindre betydning.

Ud af reservatet

Konkurrencestaten gør op med skolen som demokratisk reservat! Sådan lyder Ove K. Pedersens synspunkt. Baggrunden for det er, at efterkrigstiden – fra midten af 1950’erne og frem til midten af 1990’erne – er en periode, hvor skolen er et reservat løsrevet fra arbejdslivet. Ifølge Ove K. Pedersen lod det sig gøre, fordi efterkrigstidens Danmark var præget af to fuldstændigt adskilte linjer i dansk politik. Én for samfundsøkonomi og én for værdikamp.

”Værdikampen handlede om at udnytte folkeskolen som et reservat, der kunne bruges til at ændre samfundet til det bedre. Skolen skulle åbne for, at alle enkeltindivider kunne realisere sig selv og overskride de uligheder, der fulgte med sølvskænen,” siger Ove K. Pedersen.

Særligt folkeskoleloven fra 1975 knæsetter forestillingen om skolen som opdrager til demokrati. Eleven skal – med lovens ord – dannes til ”medleven og medbestemmelse i et demokratisk samfund og til medansvar for løsning af fælles opgaver”. Det vil også sige, at individet som person realiserer sig som personlighed ved at påtage sig et medansvar for fællesskabet.

”Læreren får til opgave at respektere personens urørlighedszone – og den særlige opgave at overbevise den enkelte elev om at realisere sig selv og sin

personlighed gennem samtale. Det sker gennem deltagelse i et demokratisk fællesskab. Herved bliver demokratiet til mere og andet end et foreliggende sæt af regler og procedurer for magtens legitimering og deling,” siger Ove K. Pedersen.

Men dette reservat, denne demokratiforståelse, ændres med konkurrencestaten. I stedet får vi en mere normal situation oven på efterkrigstidsperioden, som Ove K. Pedersen betragter som en unik periode præget af en efter-Auschwitz-forestilling om mennesket. Det vil sige en moralisme knyttet til forestillingen om menneskets urørlighedszone. Hans pointe er, at denne krigserfaring ikke mere er så nærværende. Det er derimod behovet for økonomistyring af samfundet.

”Folkeskolen er i dag ved at blive en del af konkurrencestatens økonomisme, der i øjeblikket er kandidat til at blive samfundets ideologi nummer 1. Det skaber nye idealer for individet og fællesskabet i skolen,” fortæller han. Særligt det nye individideal vender vi stærkt tilbage til – men inden da en forklaring på, hvorfor det demokratiske reservat ikke overlevede.

Økonomismens demokrati

I bogen ’Demokratiets lette tilstand’ fra 1994 argumenterede Ove K. Pedersen for politikens eksplosion. Et udtryk, der pegede på, at politik og demokratisk politik i efterkrigstiden diffunderede ud til alle samfundets kroge; til kommunerne, til borgerne, til interesseorganisationer etc. Men i lyset af de sidste 20-25 års udvikling sker der den modsatte bevægelse: koncentration af magten.

”Allerede fra slutningen af 70’erne og 80’erne ser vi tegn på en tilbagevenden til parlamentarisme og demokrati i grundlovens forstand. Ud fra et deltagerperspektiv får man øje på en afdemokratisering, men ud fra et klassisk parlamentarisk perspektiv ser vi redemokratisering af magten i Folketinget og i regeringen,” konstaterer Ove K. Pedersen og fortsætter:

”Det bliver helt tydeligt, når man sammenligner folkeskoleloven af 1975 med 2006-loven. I 2006 skal skolen kun være præget af demokrati, i 1975 skulle den være bygget på demokrati. I 1975 handler det om at gøre den enkelte medansvarlig for demokrati – med det forbehold, at der var grænser for, hvad læreren kunne udsætte den enkelte for for at blive demokrat. 2006-loven handler om, at den enkelte skal lære om et demokrati defineret af andre og om de demokratiske kanaler, man kan benytte sig af eller lade være.”

Men hvorfor sker denne kovending og tilbagevenden til demokrati som formelle regler og normer, som egentlig rækker helt tilbage til 1849?

”I 60’erne og 70’erne fandt vi ud af, at vi ikke kunne finansiere demokrati som højeste værdi. Demokratiet bliver for dyrt. En systemfejl. Opgøret med velfærdsstaten er derfor også et opgør med denne periodes demokratiopfattelse. I stedet ser vi i dag et demokrati, der bliver sat under økonomisk styring. Spørgsmålene er, hvor langt man kan gå i forhold til at få interesserne til at underlægge sig denne økonomistyring? Og hvordan man for eksempel får pædagogiske professioner til at acceptere, at de bliver sat under ledelse? En ledelse, som dybest set handler om økonomisk styring af dem,” forklarer Ove K. Pedersen.

I dag er 70’erne synonyme med økonomisk krise. Tilsvarende er 80’erne og 90’erne synonyme med tiltrængte tilpasninger og opstramminger. Og det er denne strøm af kritik af velfærdsstaten, som for alvor rammer og river folkeskolen ud af sit reservat. I begyndelsen af 90’erne får folkeskolen for første gang at vide, at den skal tage sig alvorligt sammen.

” Det er menneskesyn og fællesskabs-syn, der er i kamp. Vi er vidner til en kamp mellem en pædagogik, der respekterer den enkeltes urørlighedszone og mennesket som noget gudbilledligt, og en rationel pædagogik, der bygger på det selvinteresserede individ.

Professor Ove K. Pedersen

”I bakspejlet kan vi sige, at konkurrencestaten startede i 1991. Her udkom IEA-undersøgelserne (International Association for the Evaluation of Educational Achievement, red.), der viste, at danske elever hverken skrev eller læste godt nok. Senere fulgte striben af PISA-undersøgelser. De fortalte alle det samme: Danske elever var ikke i PISA-toppen. De lå for dårligt placeret i den globale konkurrence. Og den borgerlige regering var ikke sen til at placere ansvaret i en folkeskole, der i for lang tid havde lagt for lidt vægt på faglighed og resultater og for meget på rundkredspædagogik og demokrati. Resultatet var, at alt for mange ikke var klar til at tage kampen op med det globale samfunds udfordringer,” siger Ove K. Pedersen.

Det opportunistiske individ

Hvilket individ er klar til de globale udfordringer? Det opportunistiske individ! Det er Ove K. Pedersens udtryk for det idealindivid, der lever op til konkurrencestatens krav. Men hvorfor bruge det nedsættende ord 'opportunist' som ideal?

”Jeg har en kritisk distance til forestillingen om det opportunistiske individ. Alligevel valgte jeg det, fordi det mest rammende beskriver den livsanskuelse, der hænger sammen med konkurrencestaten. I nutiden er den opportunistiske person én, der lader sig motivere af incitamenter. En person, hvis formål er at realisere sin egen nytte. Og en person, der gør det på sin måde: Ved at blive dannet, ved at opnå selvstændighed, ved at udvikle kreativitet osv. Det er sådan set lige gyldigt, hvordan vedkommende gør det, så længe personen maksimerer sin nytte i selvinteressens navn,” forklarer Ove K. Pedersen.

Ove K. Pedersen benytter sig af filosofen K.E. Løgstrups idé om livsanskuelser – det vil sige universalistiske bestemmelser af, hvor mennesket betragtes som noget, der er uden for menneskets eget herredømme – når han beskriver forskellen mellem velfærdsstatens og konkurrencestatens idealer for individet. Velfærdsstatens personideal var den eksistentielle person, mens det i konkurrencestaten er fagligheden, der skal åbne for den personlige udvikling i egen interesse. Det ændrer pædagogikken.

”Læreren skal ikke længere overbevise den enkelte elev om værdien af at realisere sig selv ved at få indsigt i sig selv – og gerne gennem en demokratisk dialog. I stedet skal læreren udsætte personen for en rationel pædagogik, der motiverer den enkelte til at tage ansvar for egen kompetenceudvikling.

Udgangspunktet er ikke et lykkeligt barn, men et modvilligt barn, et barn, der kan påvirkes ved at blive udsat for økonomiske incitamenter.”

Så lærerens rolle bliver at være en person, der anerkender, at eleven modtager undervisning, fordi det er i hans egen interesse. Den enkelte skal realisere sig selv gennem sin faglighed og de færdigheder, som personen løbende formår at tilegne sig. Ligesom den enkelte senere skal realisere sig selv gennem arbejde på et dynamisk arbejdsmarked.

Men her stopper det ikke, understreger Ove K. Pedersen: ”Lærere skal selv blive til opportunistiske individer. Tag mig selv som eksempel. Jeg skal uddanne et antal kandidater hvert år. Hvad er den mest opportune måde at gøre det på? Den lette måde er at uddanne departementschefernes sønner og døtre. De kan allerede spille klaver og kræver ikke meget vejledning. Børn fra andre typer af familier derimod – de kræver mere tid. Det samme dilemma sidder en moderne folkeskolelærer med. Læreren bliver kastet ud i et etisk øjeblik, hvor han skal afgøre med sig selv, hvilken for form opportuniste han vil være bekendt, når han står med sin klasse.”

Klar kamp – uklart resultat

Har Ove K. Pedersen skrevet en bog om dybe og dramatiske forandringer? Det mener han ikke selv.

”Selv om mine analyser viser kovendinger og forandringer, så er der ingen abrupte brud. Man kan stadig spore nationalstaten og velfærdsstaten; og konkurrencestaten har kun sat sine første spor. Det betyder, at der sker ændringer, som er betydningsfulde. Men fortiden er ikke lagt i graven. I stedet lægges der flere arkæologiske lag til den lange historie, der fra 1870'erne til i dag drejer sig om at skabe en individualitet, der svarer til fællesskabets udfordringer. Og nu som tidligere står kampen om, hvor dominerende de enkelte lag skal være. Resultatet er uklart.”

Omvendt er det klart for Ove K. Pedersen, hvad kampen står mellem: ”Det er menneskesyn og fællesskabssyn, der er i kamp. Vi er vidner til en kamp mellem en pædagogik, der respekterer den enkeltes urørlighedszone og mennesket som noget gudbilledligt, og en rationel pædagogik, der bygger på det selvinteresserede individ. Hvis jeg har en bekymring, så handler det om, at den liberale idé om urørlighedszonen er truet af en rationel pædagogik, der griber for meget om sig. Det er værd at huske, at idealet om lighed mellem kønnene, mellem klasserne, mellem racer og så videre historisk er sikret ved at opbygge individuelle politiske og sociale rettigheder. Den kamp, som foregår i klasseværelset, mellem skolelederen og læreren og mellem lederen og kommunen er derfor vigtig. Den afgør, hvor opportunistiske vi vil blive som 'soldater' i nationernes konkurrence.”

Af Claus Holm
clho@dpu.dk

OVE K. PEDERSEN

Professor ved International Center for Business and Politics, Copenhagen Business School (CBS). Han forsker bl.a. i komparativ politisk økonomi, institutionel forandring og statsteori. Hans bog om Danmarks udvikling gennem de sidste 160 år, 'Konkurrencestaten – forhandlingsøkonomiens institutionelle historie', udkommer i 2011.